

ПРИКАЗИ

Милан Трипковић
Филозофски факултет
Нови Сад

КОРУПЦИЈА И ТРАНЗИЦИЈА У СРБИЈИ

Слободан Вуковић, *Корупција и владавина права*, Институт друштвених наука, "Драганић", Београд, 2003.

Слободан Вуковић је особена појава у нашој социологији. Та особеност се највише огледа у следећем: *прво*, он је један од ређих наших истраживача који је успео да успостави готово оптималан однос између теорије и истраживачке праксе, односно који успешно настоји да избегне замке како пуког сакупљачког емпиризма, тако и празног, спекулативног теоретизма; *друго*, он је један од ретких наших социолога који, артикулишући ваљан социолошки приступ, није подлегао илузији да социологија може да објасни све из саме себе, већ се од почетка занимао и за друге, окружујуће дисциплине, ослањајући се на њих, што се у првом реду односи на економију, али и на историју, филозофију и право; *треће*, он је један од, такође ређих, социолога у нас који има способност, и негује то као посебну вредност, да оно што има да каже рекне јасно и разговорно, лепо скројеним, кратким реченицама, чиме, између осталог, демонстрира и изузетну прецизност научног исказа.

Ове одлике Вуковићевог приступа дошле су до изражаја у свим његовим досадашњим најважнијим радовима. Прилика је и да их поменемо: *Радништво и бирократија*, Младост, Београд, 1985; *Покретљивост и структура друштва*, ИКСИ, Београд, 1994; *Изборна употреба медија* (коаутор), ИДН-ИКСИ, Београд, 1994; *Чему приватизација*, СДС-ИКСИ,

Београд, 1996; *Корупција у Србији* (коаутор), ЦЛДС, Београд, 2001; *Корупција на царини* (коаутор), ЦЛДС, Београд, 2002; *Корупција и владавина права*, ИДН-Драганић, 2003.

Што се тиче ове последње студије, која је предмет нашег интересовања, за њу се може рећи да није само доказ, или добар пример, за оно што је горе предочено као кратка синтетичка оцена досадашњег Вуковићевог рада, већ и важан допринос у истраживању корупције као једне од најзанимљивијих појава у друштвима у транзицији. Наиме, полазећи од става да је "корупцију готово немогуће искоренити", Вуковић ову друштвену појаву дефинише као "присилну тржишну трансакцију у којој због нарушавања принципа непристрасности долази до пуног изражаја незаконито коришћење друштвеног положаја и моћи ради сопствене, породичне или групне користи". За њега, корупција није само неморална већ и криминална друштвена појава, са чијим повећањем расте друштвена и економска несигурност: она ремети тржишну утакмицу и повећава неправност, она утиче негативно на политичко конституисање друштва, она разара вредносни систем, итд.

У том смислу, главни циљ ове Вуковићеве студије био би да се, на основу расположиве емпиријске грађе, види какво је стање у Србији у погледу коруп-

ције; који су њени основни узроци; колико је и где раширена; који су њени кључни актери; који су њени основни типови и колико су они и зашто толико распрострањени; те колико корупција утиче на политичка и друштвена збивања у савременом српском друштву. Према ауторској замисли, одговори на ова питања су неопходни да би се могла сагледати друштвено-политичка кретања у српском друштву, с једне стране, и да би се могао разрадити скуп правила и програм акције за, колико-толико, сузбијање корупције, с друге стране.

Да би се овако постављени циљеви успешно реализовали, било је неопходно прелиминарно учинити два важна корак: прво, идентификовати специфичне услове који су допринели бујању корупције у Југославији и Србији, тако да она, речено диркемовским језиком, из "нормалне" пређе у "патолошку" друштвену појаву; и друго, указати на методолошке тешкоће које су иманентне истраживању ове проблематике. Из прве групе чинилаца издвајају се следећи: (1) разбијање, односно распад друге Југославије, што је проузроковало и распад некад јединственог политичког, правног и економског простора; (2) десетогодишње политичке, економске, културне, научне, спортске и друге санкције којима је била подвргнута Србија; (3) мешовити полутржишни/полукомандни тип привреде и специфична комбинација политичког плурализма и политичког монизма, уз распад свих вредности, што је довело до тога да су политичка, привредна и криминална елита постали у највећој мери део исте номенклатуре; (4) сукоби на Косову и Метохији и бомбардовање од стране НАТО-а, што је, између осталог, ојачало спрегу разних криминалних група и државе, а истовремено је допринело даљем општем сиромаштву, које се, поред (не)функционисања правосудног система и

моралне кризе, и иначе у истраживању опажа као главни узрок корупције.

Што се методолошких тешкоћа тиче, овде се указује на околност да се, по природи ствари, корупција може истраживати углавном посредно – путем реконструкције на суду (и)ли у штампаним обелодањеним случајевима, уз допуну на основу анкетног истраживања. Аутор истиче да је први поступак ограничен и непоуздан, из простог разлога што и у развијенијим, стабилнијим и уређенијим друштвима постоји огромна разлика између почињених и откривених криминалних дела, а поготово у неразвијеном и расточеном друштву, какво је наше. С друге стране, ограничености анкетних истраживања су и иначе бројне и општепознате, а у овом специфичном случају посебно се указује на одбијање главних или најзанимљивијих актера да учествују у анкети, односно наглашава се околност да су и сами вршиоци власти (политичари, полиција, тужилаштво, судије) не ретко огрезли у корупцију и криминал, па се тако веома отежано долажење до актера организованог криминала претвара у "немогућу мисију".

Па ипак, иако се јавномњенским истраживањима не мери стварни степен корупције у једном друштву, већ пре свега перцепција грађана о обиму и раширености ове појаве – при чему је стварна корупција најчешће нешто нижа од перципиране - ова истраживања (укупно три, под руководством аутора), поред литературе и друге расположиве емпиријске грађе, представљају основ за анализу корупције у Вуковићевој студији.

Овако постављен теоријско-методолошки оквир послужио је као добро полазиште за истраживање централног проблема односа права и корупције у Србији у доба транзиције. Основна Вуковићева теза у том погледу гласи *да у друштвима где има више владавине права мање је корупције и обрнуто, где је владавина*

права оскудна или где правне државе никада није било, или је, пак, она расточена, корупција је више раширена и развила је дубље корене.

Тако формулисана главна теза отворила је неколико суштинских начелних питања, као што су: који су основни друштвени услови повољни за развој корупције; зашто су мито и корупција не само у неразвијеним него и у развијеним друштвима узели толико маха; зашто је корупција у развијеним земљама захватила претежно врх пирамиде друштвене моћи или поједине сегменте власти (правосуђе, полиција), а у неразвијеним, у мањој или већој мери, целокупно друштво; какав је однос између легитимности власти и перцепције грађана и привредних субјеката о раширености корупције и сл.

Полазећи од тога да нема чврсте поделе на правне и неправне државе, већ да се пре може говорити да у једној држави има више или мање владавине права, Вуковић се у тражењу одговора на ова питања придржава основне поставке да "правна држава треба да спречи јавне службенике да се понашају произвољно и да обезбеди једнаку примену закона у идентичним или сличним ситуацијама, без обзира на учеснике". Разуме се да је илузорно очекивати да се тако нешто оствари у земљи каква је Србија постала, где је кршење закона од стране вршилаца власти уобичајена пракса.

Ако је, дакле, корупција један од индикатора (не)владавине права, онда је јасно зашто је корупција раширенија у неразвијенијим него у развијенијим друштвима, где је поштовање права и степен функционисања правне државе свакако на вишем нивоу. Међутим, аутор посебно скреће пажњу на чињеницу да је у развијеним друштвима изражена селективност правде, што значи да владавина права овде мање важи за припаднике врха пирамиде друштвене моћи и власти, па се тиме могу објаснити назначене

разлике између развијених (корупција на врху пирамиде и у појединим сегментима) и неразвијених друштава (корупција захвата цело друштво), мада би објашњење ове разлике било непотпуно уколико му се не додају и други чиниоци, а пре свега сиромаштво које је управо најпогоднија основа не само за ширење корупције, особито ситније, већ и за релативизацију у њеној осуди, о чему се детаљно говори у Вуковићевој студији.

У сваком случају, ако је корупција захватила све поре нашег друштва, како се констатује на више места у књизи, и ако се она на локалном нивоу не разликује од оне на централним нивоима власти, онда је на неки начин природно да нема широке моралне осуде корупције од стране јавности, односно да је, према резултатима ових истраживања, "корупција постала не само свеprisутна већ и јавна". Вуковић у том смислу указује на околност да је кршење моралних норми и правила постало свакодневна појава у Србији, која готово никога више не изненађује. Прикупљени подаци, наиме, говоре не само о високом степену толеранције грађана према корупцији, већ и о њеном другачијем вредновању. Индикативно је, при том, да су млади много толерантнији према корупцији од старијих.

Наводећи шест главних разлога који, по његовом мишљењу, доприносе повећаној толеранцији према корупцији, која се означава као "свеprisутна", Вуковић закључује да ће борба за њено сузбијање бити врло тешка, првенствено због интереса многих друштвених чинилаца и значајне укључености политичке власти у корупцију, и то како старе тако и нове, те великог броја појединаца који у њој учествују.

У том смислу, посебну вредност, неку врсту круне истраживања, представља Вуковићева типологија корупције и идентификовање степена раширености појединих њених облика у Србији:

– Први тип је додатно плаћање јавном службенику за *остваривање права* односно за добијање права (добра или услуге) или за његово убрзавање које, по закону, следује појединцу или привредном субјекту – овај облик је, према анкетном истраживању приватних предузетника, најраширенији у Србији.

– Други тип је подмићивање уз *кришење права*, што значи стицање права (добра или услуге) која коруптора не следују по закону или подзаконском акту - тај тип је други по раширености у Србији.

– Трећи тип је подмићивање ради *мењања закона*, односно прилагођавање правне регулативе интересима коруптора, ради остваривања добра или услуге - он је у тренутку истраживања био најмање раширен у Србији, док је, наспрот томе, као што је речено, он карактеристичан за развијена друштва.

Према ауторовој замисли, изложена типологија потврђује његову тезу о величини и раширености корупције и слабој правној држави, односно о специфичној корелацији између појединих видова корупције и одговарајућег типа друштва.

Све у свему, Вуковићева студија представља драгоцен допринос истраживању једне од најзначајнијих, и у исти мах једне од најмање доступних или највише скриваних, негативних друштвених појава у нас, која, дакако, није само нама својствена. Истовремено, ова књига представља несумњиво и вредан прилог нашој социолошкој науци, која не обилује оваквим радовима, у којима је теоријско промишљање добро емпиријски поткрепљено а емпиријско истраживање ваљано теоријски утемељено и поуздано методолошки (из)вођено.